

Przejście wygłosowego lub śródgłosowego -ił, -ył > -uł

Autor: Halina Karaś

{smoothgallery image=M920.jpg&title=Leksykon&caption=Przejście -ił, -ył > -uł w gwarach. Opracowała I. Stapor na podstawie: Dejna 40.}Przejście wygłosowego lub śródgłosowego -ił, -ył > -uł (-yuł). Wymowa typu robiuł, czyli przejście wygłosowego -ił, -ył → -uł, występuje często na różnych obszarach gwarowych. Polega ona na przesunięciu artykulacji i, y w pozycji tautosylabicznej (tzn. gdy i, y oraz ł należą do tej samej sylaby) do tyłu i jej obniżaniu, wywołanym wpływem ł, zwłaszcza ł wałzonego, artykułowanego z wyrazistym cofnięciem języka. Na skutek tego był wymawia się jako buł lub rozszerzone bouł, pił → piuł lub piouł. Proces ten objął obszary na północy i zachodzie od okolic Suwałk i Augustowa po Lublin i Kraśnik, dalej Łowicz, Koło, Tarnowskie Góry, Cieszyn, a na północy od Czarnkowa, Bydgoszczy po Bytom i Tczew oraz Limanową, Jasło, Busko, Brzesko. Dotyczy przede wszystkim form 3. os. lp. r. męskiego czasu przeszłego: prowadziuł, buł, chłodziuł, robiuł, pobiuł, wchłodziuł, zapłaciuł, włożuł, puściuł, natrafiuł, załozuł, przetrąci uł, łodskocz uł, nawróci uł, chyciuł, spuściuł, łożeniuł, zgodzi uł = prowadził, był, chodził, robił, pobił, wchodził, zapłacił, włożył, puścił, natrafił, założył, przetrącił, odskoczył, nawrócił, chwycił, spuścił, ożenił się, zgodził. Na skutek wyrównań analogicznych ten typ tematu może się upowszechniać w całej odmianie, a więc i tam, gdzie i, y oraz ł należą do dwu odrębnych sylab, czyli są heterosylabiczne, np. w 1. os. r. m.: jeździułem, puściułem = jeździłem, puściłem, czy w formach nijakich i żeńskich czasu przeszłego: buło // byuło, nabyła = było, nabyła, a nawet w liczbie mnogiej: buli = byli. Pojawia się również w rzeczowniku kłobuła = kobyła na znacznie mniejszym obszarze w pasie od Tarnowskich Gór i Koźła na Śląsku po Czarnków w Wielkopolsce oraz w okolicach Sącza i Limanowej (w gwarze podegrodzkiej). Zob. Samogłoski przed spółgłoskami półotwartymi ustnymi.